

Сацький П. В. (Київ)

**РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ДОГОВОРИ
СЕРПНЯ-ВЕРЕСНЯ 1939 РОКУ ТА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ
(геополітичне значення)**

У статті досліджуються радянсько-німецькі договори серпня-вересня 1939 р. у геополітичному контексті. Автор наголошує, що вивчення проблематики статусу українських земель у світлі радянсько-німецьких договорів серпня-вересня 1939 р. дає змогу комплексно окреслити місце України в системі міжнародних відносин у період Другої світової війни.

Міжнародні відносини напередодні Другої світової війни були й залишаються **об'єктом** наукових інтересів багатьох дослідників. Даний період та проблематика після опублікування великої кількості праць, присвячених їй, містить низку **нез'ясованих питань**. Зокрема, чому для Й.Сталіна напад Німеччини був цілковитою несподіванкою, незважаючи на численні попередження та доповіді радянських розвідувальних служб? Адже він завжди відзначався далекоглядністю та відчуттям політичної ситуації. Звідси випливає серія інших запитань, чому після агресії проти Польщі Великобританія та Франція дотримуються своїх союзницьких зобов'язань щодо цієї країни у формі ведення “дивної війни”? Який сенс, був для радянського керівництва отримати під свій контроль території, які не сприяли зміцненню стратегічних позицій держави, а були навіть шкідливими, оскільки кордони СРСР було наближено до нацистської Німеччини, потенційного агресора¹.

Це стосувалося безпосередньо долі західноукраїнських земель (вони приєднувалися до СРСР та входили до складу УРСР²), і ставали прикордонною територією держави – майбутнього учасника світової війни.

Відповіді на ці запитання можуть стати **ключом** до процесу становлення системи колективної безпеки в світі, не лише напередодні Другої світової війни. Стають зрозумілими витоки багатьох масштабних політичних рішень: вони дадуть змогу глибше та ширше проаналізувати досвід міжнародних відносин складного періоду світової історії.

Даний проблематиці присвячені праці як іноземних, так і вітчизняних дослідників, зокрема, Ж.Б.Дюрозеля³, І.Феста⁴, вітчизняних дослідників, зокрема, А.Трубайчука⁵, білоруського Я.Павлова¹ та інших.

¹ Типпельсхирх К. История Второй мировой войны. – М., 2003. – С. 244.

² Закон про включення Західної України до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік з воз'єднанням її з українською Радянською Соціалістичною Республікою // Слюсаренко А., Гусев В., Король В. та ін. Україна в XX столітті. Збірник документів і матеріалів. – К., 2000. – С. 124.

³ Дюрозель Ж.-Б. История дипломатии від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – 903 с.

⁴ Фест И. Адольф Гитлер. В 3 тт. – Перм, 1993.

⁵ Трубайчук А. Ф. Брудершафт двох диктаторів: XX сторіччя: Політика в портретах. – К., 1993. – 335 с.

Виникає необхідність максимальної неупередженості в дослідженні політичної мотивації дій сторін, складала систему договорів серпня-вересня 1939 р., та сторін, які відчували на собі їх наслідки. Зокрема, існує проблема абсолютизації негативних прагнень лідерів СРСР та Німеччини, відкидаючи можливість політичної мотивації їхніх рішень та дій. На цій проблемі наголошує ряд дослідників, зокрема, відомий британський дослідник Б.Ліддел Гарт у своїй праці “Друга світова війна”². Але ж А.Гітлер неодноразово відверто виголошував мілітаристські та імперіалістичні гасла і це ніяк не завадило йому здійснити серію блискучих дипломатичних маневрів на міжнародній арені. Те ж стосується і Й.Сталіна, він свої імперські прагнення подавав у вигляді закликів до здійснення “світової революції”. Важко повірити, що інші провідні країни світу готові були миритися з імперськими прагненнями цих лідерів, отже, і А.Гітлером, і Й.Сталіном керувала прагматична мотивація та реалізм. Наступною проблемою є думка про те, що обидва лідери мали на меті обов’язково розпочати війну. На користь цієї думки говорить лише мілітаризація цих країн, а в той період мілітаризувалися всі країни Європи, Й.Сталін на початку першої п’ятирічки заявив, що СРСР має пройти за 10 років шлях, який інші країни проходили за 50 років, інакше нас просто роздавить, отже, мілітаризація СРСР була зумовлена зовнішніми викликами³. Аналогічною була ситуація і в Німеччині.

Погляд на ці дві країни, які наприкінці 1930-х років стають ключовими в системі міжнародних відносин, як на держави, котрі мали чітку мотивацію своїх дій, дає змогу знайти суть та корені проблем Чехословаччини та Польщі і проникнути в суть значення системи міжнародних відносин у короткий період новітньої історії між початком Другої світової війни та Великої Вітчизняної, тобто від 1 вересня 1939 р. до 22 червня 1941 р.

Вартою уваги є роль Польщі та Чехословаччини в системі міжнародних відносин у міжвоєнний період. Обидві ці країни – продукт Версальської системи⁴. Їх місія, особливо Польщі, здавалася неоднозначною. З одного боку, вони були так звані “санітарним кордоном” від СРСР⁵, з іншого, – мали стимулювати імперські прагнення Німеччини та гарантувати неможливість її відродження як імперії⁶. Про що в своїй офіційній пропаганді висловлювався СРСР⁷. Але хіба ці країни в змозі були стримати імперські прагнення СРСР, країни потенційно значно сильнішої за них, крім того, вислів “санітарний кордон” було вжито в 1920 р.⁸, коли Польща саме таку роль і зіграла в радянсько-польській війні, не допустивши поширення нестабільності із території колишньої Російської імперії в Європу. Більш об’єктивним можна

¹ Павлов Я.С. Советско-германские договоры 1939-1941 годов: трагедия тайных сделок. – Минск, 1996. – 100 с.

² Лиддел Гарт Б. Вторая мировая война. – М., 1976. – С. 19-21.

³ Каиен М. Франция готує інтервенцію. – Харків, 1931. – С. 19-24.

⁴ Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П’ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 3.

⁵ Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – С. 35.

⁶ Там само. – С. 39.

⁷ Пособие для групповодов политических занятий. – М., 1941. – С. 250.

⁸ Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – С. 35.

вважати погляд на роль Польщі та Чехословаччини як на держави, які гарантували неможливість імперського відродження Німеччини, на зразок визначення 3.Бжезінським ролі України як геополітичної вісі, котра забезпечує неможливість відродження імперської Росії¹, особливо беручи до уваги масу суперечливих територіально-національних моментів у відносинах між Німеччиною, Польщею та Чехословаччиною². Виходить, що роль “санітарного кордону” Польща та Чехословаччина відігравали як країни – учасники європейської системи міжнародних відносин, СРСР же не був членом цієї системи, відмовившись від приєднання до неї не бажаючи взяти на себе боргові зобов’язання Російської імперії та приєднатись до серії міжнародних договорів³. Важливим є факт відмови від отримання репараційних виплат Німеччини Росії, цей акт фактично визначав участь Радянської Росії в європейській системі міжнародних відносин. Відіграючи роль вказаних геополітичних осей, Польща і Чехословаччина ставали кордоном європейської (Версальської, факт не ратифікації Конгресом США Версальських угод⁴ обмежує функціонування Версальської системи міжнародних відносин Європою) системи міжнародних відносин⁵, відповідно, і буфером. Але основна геополітична місія цих країн не була спрямована на схід, проти СРСР, ця місія була їм не під силу⁶. Їх основна місія була спрямована на захід, на утримання імперських прагнень Німеччини.

Така роль Польщі та Чехословаччини робить ці країни частиною Версальської системи міжнародних відносин, гарантами її функціонування та ефективності. Це виявлялось у прагненнях Польщі сформувати антирадянський блок у 1920-ті роки в Центральній Європі та Прибалтиці⁷. З виникненням проблем щодо існування цих держав стає очевидним і припинення існування Версальської системи.

Перша половина 1930-х років відзначається анулюванням ряду Версальських пунктів. Зокрема, обмеження Німеччини в питаннях армії та військового виробництва щодо демілітаризації Рейнської області тощо⁸, що можна вважати ознакою потреби її реформування, але вихід із Ліги Націй Німеччини та Японії говорить про необхідність створення більш ефективної

¹ Бжезінський 3. Велика шахівниця. – К., 1999. – С. 46.

² Бор Шт-Н. Почему Германия и СССР заключили договор о нейтралитете. – М.-Л., 1926. – С. 19-20.

³ Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – 903 с.

⁴ Там само. – С. 52-53.

⁵ Молотов В.М. Про ратифікацію радянсько-німецького договору про ненапад. Повідомлення на засіданні Позачергової Четвертої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 1-го скликання 31 серпня 1939 року. – К., 1939. – С. 6.

⁶ Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П'ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 3.

⁷ Из записки беседы члена коллегии НКВД СССР Б.С.Стомонякова с посланником Польши в Москве С.Кеньшинским: о согласовании позиций Польши и прибалтийских государств в отношении СССР // Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1967. – С. 12-16.

⁸ Риббентроп И. фон. Мемуары нацистского дипломата. – Смоленск, 1998. – С. 92-93.

системи міжнародних відносин. Особливо з огляду на економічне та військове посилення СРСР, відповідно, і посилення його ролі на міжнародній арені. Про це свідчить визнання СРСР США та розміщення Радянським Союзом замовлень на підприємствах Великобританії. Вступ СРСР у Лігу Націй в 1934 р. свідчить про усвідомлення провідними державами Європи необхідності створення нової системи міжнародних відносин, а головне, системи колективної безпеки. Крім того, вступ СРСР у Лігу Націй означав повноцінне приєднання цієї держави до європейської системи міжнародних відносин. Отже, східний кордон Польщі вже не був територією, на яку поширювалась європейська система міжнародних відносин. Тобто “санітарний кордон” припиняє своє, нехай і формальне існування.

Наступна функція – запобігання відродженню імперської Німеччини – опиняється під сумнівом з першими проявами потреби в реформуванні Версальської системи міжнародних відносин. По-перше, СРСР протягом першої сталінської п’ятирічки розбудовує потужний промисловий потенціал та милітаризується, продовжує нарощувати військове виробництво та збройні сили. По-друге, Німеччина отримує змогу розбудовувати власну армію не за принципами Версальської системи¹. Таким чином, відбуваються зміни в потенціалі країн Європи та в їх ролі в світовій системі міжнародних відносин. Порушено принцип протипа, закладений в основі Версальської системи. СРСР, не маючи протипаги на Європейському континенті, стає активним учасником системи міжнародних відносин, причому, не будучи повноцінним учасником системи міжнародних відносин Версальської. В 1934 р. СРСР було прийнято в Лігу Націй. Це була спроба залучити СРСР в орбіту дії Версальської системи міжнародних відносин та колективної безпеки. Але сама ефективність цієї системи за наявності дві якісно нових країн-потенціалів, котрі є її учасниками руйнувала самі основи її, установчі принципи.

Ізоляція СРСР та обмеження Німеччини за Версальськими принципами стають не лише неефективними та недоцільними, а навіть небезпечними. Небезпека полягала в тому, що Польща і Чехословаччина не мали можливості обмежувати імперські амбіції Німеччини у зв’язку з розбудовою її армії. Потенціал цих країн просто не давав змоги їм протистояти Німеччині. Отже, вони перетворюються на “розмінні монети” в дипломатичній грі міжвоєнного періоду².

Такими “розмінними монетами” вони стають зважаючи на прагнення провідних країн Європи поширити свій вплив на Польщу та Чехословаччину шляхом включення їх в орбіту своєї дипломатичної діяльності. Ці прагнення проявляються в серії договорів між Францією та Чехословаччиною³, СРСР та Чехословаччиною⁴, у договорі між Польщею та Німеччиною 1934 року⁵ тощо.

¹ Там само. – С. 70-71.

² *Молотов В.М.* Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П’ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 3.

³ *Дюррозель Ж.-Б.* Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – С. 159.

⁴ Там само. – С. 159.

⁵ Там само. – С. 146.

Такі геополітичні осі виявляються на сході від Німеччини-Польщі й Чехословаччини та на заході від Німеччини – демілітаризована зона. Ці геополітичні осі були потенційними джерелами конфліктів між провідними країнами Європи, особливо на схід від Німеччини, про що зазначав К.Хаусхофер, маючи на увазі “кондомініуми”¹. Суть джерел конфліктів у тому, що на цих країнах перетинались прагнення поширити свій вплив Німеччини та СРСР, причому не маючи на меті використовувати їх як вигідно геополітично розташовані, а з метою непоширення впливу іншої держави використати Польщу або Чехословаччину як привід для конфлікту². Адже в разі конфлікту Німеччини з Польщею уможливлувався конфлікт між Німеччиною та СРСР. СРСР міг піти на конфлікт, прагнучи дбати про безпеку своїх кордонів. Крім того, напруга у відносинах між Німеччиною та Польщею постійно зберігалась у міжвоєнний період у зв’язку з тим, що були неврегульовані національно-територіальні суперечності³. За таких напружених відносин між країнами регіону ставали можливими провокації з метою втягування їх у конфлікти одна з одною.

У даній ситуації необхідно зважати також на прагнення Франції зберігати Польщу та Чехословаччину в регіоні у вигляді такої геополітичної осі, яка б обмежувала можливості Німеччини та підтримувала напругу в її відносинах з СРСР. Великобританії така ситуація була необхідною для збереження можливості дипломатичного маневру у відносинах з Німеччиною⁴.

Подібна ситуація була і з демілітаризованою зоною на захід Німеччини, яка була джерелом конфліктів між Францією та Німеччиною. Але з введенням в зону німецьких військ ситуацію було швидко врегульовано⁵. Тобто ліквідація джерела конфлікту ліквідує і приводи до конфліктів.

Такі джерела конфліктів у Центральній Європі несли більш складні проблеми, оскільки це були держави, що мали значний потенціал та кількість населення. Вони також відігравали важливу роль у системі міжнародних відносин.

За аналогією з демілітаризованою зоною на заході та сході джерела конфліктів, тобто геополітичні осі просто ліквідовуються, переходячи в сферу впливу країн – лідерів регіону, тобто Німеччини та СРСР. Таке прагнення мали СРСР, Франція і Великобританія під час переговорів в липні 1939 р. Зокрема, вони прагнули розмежувати сфери відповідальності в Європі, надавши гарантії безпеки таким державам як Туреччина, Греція, Румунія, Польща, Бельгія, Естонія, Латвія, Фінляндія, Швейцарія та Голландія через підписання з кожною з них пакту про взаємодопомогу. СРСР поставив вимогу що погодиться надати гарантії безпеки Швейцарії та Голландії лише тоді, коли пакти про взаємодопомогу з ним

¹ *Хаусхофер К.* Границы в их географическом и политическом значении // Классика геополитики XX век. – М., 2003. – С. 263.

² *Молотов В.М.* Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П’ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 5.

³ Запись беседы министра иностранных дел Германии с министром иностранных дел Польши // СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны. – М., 1971. – С. 170-171.

⁴ *Молотов В.М.* Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П’ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 5.

⁵ *Фест И.* Адольф Гитлер. – Пермь, 1993. – Т. 3. – С. 27-28.

підпишуть Польща та Туреччина¹. А це свідчить про прагнення держав, що вели переговори, розподілити сфери впливу в Європі та використати їх як “бар’єри” проти Німеччини². Німецький генерал К.Тіппельскірх в “Історії Другої світової війни” зазначає, що самі фундатори Версальської системи (Франція та Великобританія) не були задоволені нею, і бачили вихід у зміні кордонів європейських держав³, тобто у ліквідації геополітичних осей.

Ситуація з Чехословаччиною була значно простішою, ніж навколо Польщі. Її наслідки були менш небезпечними для системи колективної безпеки. Мюнхенська конференція вересня 1938 р. була не лише спробою “умиротворити” агресора або направити німецьку військову машину проти СРСР. Це була спроба ліквідації геополітичної осі, котра становила небезпеку і могла стати джерелом нестабільності в Європі, причиною війни, а такі держави як Франція та Великобританія прагнули збереження стабільності в світі понад усе – це була гарантія їх існування. Тому із загарбанням Німеччиною Чехословаччини не відбувається ніякої жорсткої реакції з боку провідних країн Європи⁴.

Кардинально складнішою виявляється ситуація навколо Польщі. Адже польське питання вирішується між Німеччиною та СРСР без залучення Франції та Великобританії і навіть без консультацій з ними. Ці дві країни договором від 23 серпня 1939 р. та “Таємним протоколом” роблять кроки по ліквідації ключової геополітичної осі Польщі⁵. Її ключовий характер проявлявся в тому, що Польща розділяла дві провідні та найрадикальніші держави в європейській системі міжнародних відносин. Крім того, ліквідація Польщі – це останній крок у процесі ліквідації Версальської системи міжнародних відносин та системи колективної безпеки⁶. Отже, виникає потреба в створенні нової системи міжнародних відносин та колективної безпеки. Відповідно, ліквідація Польщі провідними країнами, які вона розділяє, робить ці дві провідні країни фундаторами нової можливої системи міжнародних відносин.

Але СРСР отримує від цих договорів території, які не мали практично ніякого стратегічного значення. Це західноукраїнські території, що були в складі Польщі. Відбувається перенесення всіх прикордонних укріплень на нові кордони, ліквідовуються старі⁷. Це свідчить про те, що СРСР прагнув закріпити свою територію в нових межах. Військовий та економічний потенціал СРСР на серпень

¹ Проект дополнительного письма к соглашению СССР, Великобритании и Франции, врученный народным комиссаром иностранных дел СССР В.М.Молотовым послам Великобритании и Франции в СССР У.Сидсу и П.Наджиару // Документы внешней политики. 1939 год. – М., 1992. – С. 531-532.

² Телеграмма полномочного представителя СССР во Франции Я.З.Сурица в Народный Комиссариат иностранных дел СССР // Документы внешней политики. 1939 год. – М., 1992. – С. 530.

³ Тіппельскірх К. История Второй мировой войны. – М., 2003. – С. 11.

⁴ Запись беседы Народного комиссара иностранных дел СССР с послом Англии в СССР // СССР в борьбе за мир накануне Второй мировой войны. – М., 1971. – С. 263-265.

⁵ Секретный дополнительный протокол к договору о ненападении между Германией и Советским Союзом // Слюсаренко А., Гусев В., Король В. та ін. Україна в XX столітті. Зб. документів і матеріалів. – К., 2000. – С. 123.

⁶ Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П’ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К. 1939. – С. 6.

⁷ Павлов Я.С. Советско-германские договоры 1939-1941 годов: трагедия тайных сделок. – Минск, 1996. – С. 88.

вересень 1939 р. значно переважав потенціал Німеччини, у 1938 р. англійська преса, мотивуючи громадськості необхідність зближення з СРСР, говорить, що СРСР має 18 млн. резервів і 40 тис. літаків¹. Щодо Німеччини, то з 3 вересня 1939 р. на західному кордоні цієї держави починається “дивна війна” із Францією та Великобританією. Отже, Німеччина зайнята вирішенням своїх європейських справ, оскільки “дивна війна” може перерости в реальну в будь-який момент. Тобто наявність у обох країн великого військового потенціалу була гарантією безпеки цих держав², щодо СРСР, то впевненість у цьому констатував М.Хрушов³. Ці держави закладають самостійно підвалини нової системи міжнародних відносин, а маючи гарантії безпеки одна щодо одної, і нову систему колективної безпеки.

Із цього процесу випадають Франція та Великобританія⁴ на яких трималася Версальська система колективної безпеки, що з ліквідацією Польщі була остаточно ліквідована⁵. Це підтверджують плани союзного франко-британського командування періоду осені-зими 1939-1940 р., згідно якими розглядалася можливість удару у період радянсько-фінської війни по Німеччині через Скандинавський півострів та блокувавши Кавказ, позбавити її можливості отримувати нафту тощо⁶. Тобто СРСР розглядався як потенційний противник поряд з Німеччиною.

Початок “дивної війни” проти Німеччини – це свого роду заява на необхідність долучення Франції та Великобританії до створення нової системи міжнародних відносин. А таке могло статися за умови участі цих країн у польській справі. Заради цього Великобританія на початку 1939 р. надає гарантії безпеки Польщі, а ще раніше це робить Франція, що робить військовий конфлікт між Німеччиною та Францією і Великобританією неминучим⁷. Повномасштабна війна не дала б змоги створити таку систему. Причому, ця своєрідна “заява” робиться саме на адресу Німеччини, про що свідчить початок війни лише з Німеччиною. Із вторгненням радянських військ на територію Польщі 17 вересня 1939 р. Франція та Великобританія на виконали своїх гарантій, даних Польщі⁸ щодо СРСР. Акція СРСР 17 вересня 1939 р. була саме вторгненням, про це свідчать слова В.Молотова⁹. Своїми діями СРСР визнає правомірність захоплення Польщі Німеччиною, а своєю бездіяльністю щодо СРСР Франція і Великобританія погоджуються з цим.

¹ Телеграма полномочного представителя СССР в Англии в Народный комиссариат иностранных дел СССР // СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны. – М., 1971. – С. 259.

² Хаттингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003. – С. 326.

³ Павлов Я.С. Советско-германские договоры 1939-1941 годов: трагедия тайных сделок. – Минск, 1996. – С. 47.

⁴ Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П'ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 5.

⁵ Там само.

⁶ Лиддел Гарт Б. Вторая мировая война. – М., 1976. – С. 47.

⁷ Там само. – С. 26.

⁸ Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – С. 264-265.

⁹ Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П'ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 3-4.

З початком “дивної війни” А.Гітлер у промові 6 жовтня 1939 р. заявив, що якщо Франція та Великобританія ведуть війну за збереження Польщі, то ця війна безперспективна та нелогічна, оскільки Польща в Версальському вигляді не відродиться, що гарантують дві наймогутніші держави світу (СРСР та Німеччина)¹. Гітлера констатує факт закладення нової системи міжнародних відносин між Німеччиною та СРСР і закликає Францію та Великобританію вирішувати питання їх участі в створенні нової системи міжнародних відносин мирним шляхом.

Отже, радянсько-німецькі договори серпня-вересня 1939 року є результатом остаточного розпаду Версальської системи міжнародних відносин та системи колективної безпеки². Ліквідовується держава, яка була показником функціонування Версальської системи. Ці договори є спробою створення нової системи міжнародних відносин, побудованої навколо ключових держав: Німеччини та СРСР³.

Виходячи із такого погляду на передумови причини та суть радянсько-німецьких договорів серпня-вересня 1939 р., стає можливим розкриття основних причин розгортання Другої світової війни.

З огляду на початок війни між СРСР та Німеччиною 22 серпня 1941 року ці договори автоматично анулювались. Але завдяки ним було об'єднано українські території. Крім того, приєднання західноукраїнських земель створило для СРСР невдалу стратегічну конфігурацію кордонів, що зумовило успіхи німецьких військ на цій ділянці фронту на початку війни⁴. Отже, приєднані території опиняються під окупацією, а спроба створення системи світопорядку провалюється, що робить статус західноукраїнських земель юридично підвешеним. Дане питання було предметом обговорення на Тегеранській конференції в 1943 р.⁵ Ці території стали предметом торгу між союзниками по антигітлерівській коаліції СРСР, США та Великобританією щодо політичного майбутнього Європи після війни⁶.

Ця ситуація сприяла активізації боротьби за юрисдикцію цих територій польської (Армія Крайова) та української сторін (ОУН-УПА). Дослідження проблематики статусу українських земель у світлі радянсько-німецьких договорів серпня-вересня 1939 р. дає змогу комплексно окреслити місце України в системі міжнародних відносин у період Другої світової війни.

¹ Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К., 1999. – С. 227.

² Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П'ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 5.

³ Молотов В.М. Про зовнішню політику Радянського Союзу. Доповідь Голови Ради Народних комісарів. Комісара Закордонних справ товариша В.М.Молотова на засіданні позачергової П'ятої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 31 жовтня 1939 року. – К., 1939. – С. 7; Молотов В.М. Про ратифікацію радянсько-німецького договору про ненапад. Повідомлення на засіданні Позачергової Четвертої Сесії Верховної Ради Союзу РСР 1-го скликання 31 серпня 1939 року. – К., 1939. – С. 13.

⁴ Титтельскірх К. История Второй мировой войны. – М., 2003. – С. 244.

⁵ Запись четвертого засідання глав правительств. Тегеран, 1 декабра 1943 года // Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны, 1941-1945 гг.: Сб. документов. – М., 1984. – Т. 2. – С. 147-148.

⁶ Там само.